

УДК 373.3/.5.015.31:176

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.25>

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus Author ID: 57950126200

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Рустам КОЗАЧОК

студент, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0009-0003-3546-8551

Бібліографічний опис статті: Спіріна, Т., Петрович, В., Козачок, Р. (2025). До питання сексуальної освіти підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 192–197, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.25>

ДО ПИТАННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Питання сексуальної освіти підлітків є нагальним та важливим, адже нестача об'єктивної, ґрунтовної, якісної інформації про інтимні стосунки між чоловіком та жінкою, про можливі наслідки таких стосунків, підлітки змушені дізнаватися методом «спроб та помилок». Для більшості підлітків джерелом інформації є, переважно, інтернет та друзі.

У статті автори наголошують, що підліткам бракує навичок та знань та компетенцій, необхідних для ухвалення виважених й ефективних рішень щодо свого сексуального та репродуктивного здоров'я, що робить їх вразливими до різноманітних ризиків, що стосуються як їхнього здоров'я, так і їхньої безпеки. Звертається увага на компоненти якісної сексуальної освіти: комплексний підхід (фізичний, емоційний аспекти); участь батьків; предмет має вести спеціально навчений вчитель; обов'язкове відвідування таких уроків; навчальні програми мають сприяти обговоренню різноманітних тем без табу. Науковці зазначають, що сексуальна освіта є комплексним підходом до навчання та виховання, який передбачає формування знань, навичок, ставлень, загальнолюдських цінностей й охоплює фізичні, емоційні, соціально-культурні аспекти сексуальності. Отож, реалізація комплексних програм сексуальної освіти у закладах загальної середньої освіти сприятиме формуванню навичок комунікації, що дозволить підліткам спілкуватися, слухати, чути та домовлятися, покращенню їхньої здатності приймати виважені й усвідомлені рішення, допоможе підліткам захистити себе від насильства, небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом.

Ключові слова: громадська організація, заклад загальної середньої освіти, здоровий спосіб життя, комплексна програма, сексуальна освіта, підлітки, просвітницько-профілактична програма.

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus Author ID: 57950126200

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4955-2642

Rustam KOZACHOK

Student, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154
ORCID: 0009-0003-3546-8551

To cite this article: Spirina, T., Petrovych, V., Kozachok, R. (2025). Do pytannya seksualnoyi osvity pidlitkiv u zakladakh zahalnoyi serednoyi osvity [On the issue of sexual education for adolescents in secondary education institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 192–197, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.25>

ON THE ISSUE OF SEXUAL EDUCATION FOR ADOLESCENTS IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The issue of sexual education for adolescents is urgent and important, because due to the lack of objective, thorough, high-quality information about intimate relationships between men and women, and about the possible consequences of such relationships, adolescents are forced to learn by the method of "trial and error." For most adolescents, the source of information is mainly the Internet and friends.

In the article, the authors emphasize that adolescents lack the skills, knowledge, and competencies necessary to make informed and effective decisions about their sexual and reproductive health, which makes them vulnerable to a variety of risks related to both their health and their safety. Attention is drawn to the components of quality sex education: a comprehensive approach (physical, emotional aspects); parental involvement; the subject should be taught by a specially trained teacher; mandatory attendance of such lessons; curricula should promote discussion of various topics without taboos. Scientists note that sex education is a comprehensive approach to learning and upbringing, which involves the formation of knowledge, skills, attitudes, and universal human values, and covers the physical, emotional, and socio-cultural aspects of sexuality. Therefore, the implementation of comprehensive sex education programs in secondary education institutions will contribute to the formation of communication skills, which will allow adolescents to communicate, listen, hear and negotiate, improve their ability to make informed and informed decisions, and help adolescents protect themselves from violence, unwanted pregnancy, and sexually transmitted diseases.

Key words: public organization, secondary education institution, healthy lifestyle, comprehensive program, sexual education, adolescents, educational and preventive program.

Постановка проблеми. Сексуальна освіта у закладах загальної середньої освіти України, яка відповідала б міжнародним стандартам й викликам часу, наразі, відсутня. Водночас, підліткам бракує навичок та знань та компетенцій, необхідних для ухвалення виважених й ефективних рішень щодо свого сексуального та репродуктивного здоров'я, що робить їх вразливими до різноманітних ризиків, що стосуються як їхнього здоров'я, так і їхньої безпеки, як-от: сексуальне насильство, булінг, інфекції, що передаються статевим шляхом, агресивна поведінка, рання вагітність та її переривання, соціальна стигматизація, психоемоційні травми.

Питання сексуальної освіти підлітків є актуальним, оскільки через нестачу об'єктивної, ґрунтовної, якісної інформації про інтимні стосунки між чоловіком та жінкою, про можливі

наслідки таких стосунків, підлітки змушені дізнаватися методом «спроб та помилок». Для більшості підлітків джерелом інформації є, переважно, інтернет та друзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях І. Кобзевої, Л. Кравченко обґрунтовується значення сексуальної просвіти підлітків як складової культури здоров'я особистості, аналізуються чинники, які впливають на формування статевого поведінки (Кравченко, Кобзева, 2018); О. Бялик вивчає зарубіжний досвід у системі статевого виховання учнівської молоді (Бялик, 2017); А. Даниленко, Т. Спіріна розглядають сексуальну освіту підлітків як комплекс знань про анатомію статевих органів людини й репродуктивне здоров'я, емоційні стосунки із сексуальним партнером або ж партнеркою, взаємну відповідальність за наслідки таких дій, планування сім'ї та

контроль над народжуваністю (Спіріна, Даниленко, 2023); Л. Горобчук досліджує виклики щодо впровадження сексуальної освіти підлітків в закладах загальної середньої освіти під час воєнного стану (Горобчук, 2024); Т. Журавель, Т. Лях, О. Нікітіна обґрунтовують можливості інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки підлітків (Журавель, Лях, Нікітіна, 2010); О. Швед, Т. Спіріна аналізують роль та діяльність громадських організацій в протидії сексуальному насильству щодо дітей та наголошують, що неурядові організації проводять інтерактивні заняття й реалізують освітні програми для дітей та дорослих, створюють та розповсюджують соціальну рекламу (Швед, Спіріна, 2023); О. Закусило, Н. Зимівець, В. Петрович досліджують проблему репродуктивного здоров'я підлітків і обґрунтовують актуальність просвітницької роботи щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010).

Мета статті. Проаналізувати особливості впровадження програм комплексної сексуальної освіти підлітків у закладах загальної середньої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік є одним з важливих етапів у житті кожної людини. У підлітків з'являються нові морально ціннісні орієнтири, стають нормою можливості, які раніше були неприпустимими, вони швидко дорослішають. Водночас, відсутність науково обґрунтованих програм сексуальної освіти, які реалізуються у закладах загальної середньої освіти призводить до зниження віку початку статевого життя, розповсюдження захворювань, що передаються статевим шляхом, збільшення випадків небажаної вагітності серед неповнолітніх дівчат (Журавель, Лях, Нікітіна, 2010).

Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України оприлюднив офіційні дані за 2023 р., зазначаючи що жінки в Україні зробили понад 42 тисяч абортів, зокрема 411 – у віці 15-17 років, 29 – дівчата віком до 14 років (Статистичні дані системи МОЗ, 2024). Загалом, кожна десята дитина починає статеве життя у 12 років або й раніше. У віці 15 років підлітки здебільшого вже мають певний сексуальний досвід (Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків..., 2019).

Питання сексуальної освіти для України є чутливою, вразливою, делікатною та, подекуди, табуованою темою, а надто, якщо мова стосується підлітків. Наразі, науковці зазначають, що сексуальна освіта є комплексним підходом до навчання та виховання, який передбачає формування знань, навичок, ставлень, цінностей й охоплює фізичні, емоційні, соціально-культурні аспекти сексуальності. Підлітки навчаються розуміти й цінувати власну сексуальність, безпечні сексуальні стосунки та беруть на себе відповідальність за власне сексуальне здоров'я загалом.

А. Даниленко, Т. Спіріна наголошують, що сексуальна освіта має сприяти формуванню необхідної системи знань щодо сексуальної сфери життя підлітків та бути спрямована на їхню поінформованість про власне тіло й вікові особливості його функціонування, про емоційні стосунки із сексуальним партнером або ж партнеркою та спільну відповідальність за наслідки таких дій, правила й норми безпечної сексуальної поведінки і здорового способу життя, репродуктивне здоров'я (Спіріна, Даниленко, 2023).

Водночас, через нестачу якісної та достовірної інформації про неминучі наслідки сексуальних стосунків між чоловіком та жінкою, підлітки отримують необхідну інформацію через друзів, Інтернет, власний досвід, не завжди вдалий. Саме тому, важливо сприяти формуванню у підлітків системи знань про власне тіло, статеві органи та вікові особливості їхнього функціонування; інформувати про ключові чинники ризику, що призводять до захворювань, які передаються статевим шляхом й про засоби контрацепції з метою запобігання небажаної вагітності; формувати мотивацію до здорового способу життя, навчати навичкам безпечної сексуальної поведінки.

Брак науково обґрунтованих знань про емоційну грамотність, відсутність критичного мислення, дефіцит досвіду, усталені стереотипи, суб'єктивні судження й переконання сприяють уразливості підлітків до насильницьких ситуацій. Оскільки у них не сформована культура відстоювання власних кордонів, згодом вони починають експериментувати, не усвідомлюючи наслідків таких ризикованих експериментів (підліткові вагітності, підліткові зґвалтування, розповсюдження хвороб, які передаються ста-

тевим шляхом, формування нездорових стосунків, домашнє насильство тощо). Таким чином, питання впровадження сексуальної освіти підлітків є досить актуальним. На думку Н. Зимівця, В. Петровича, О. Закусило, найбільш ефективно сексуальну освіту у закладах загальної середньої освіти можна здійснювати шляхом впровадження відповідних просвітницько-профілактичних програм (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010).

Також, питання сексуальної освіти підлітків мають містити обов'язково знання про захист основних прав на безпечну й погоджену сексуальну поведінку, право на інформацію про своє тіло й захист від будь-яких форм насильства та дискримінації на основі сексуальної орієнтації тощо. Науковці, Т. Спіріна, О. Швед, вивчаючи питання сексуальної освіти підлітків, зауважують, що неурядові організації відіграють важливу роль у профілактиці та запобіганні дискримінації, гендернозумовленого насильства, сексуального насильства шляхом реалізації просвітницько-профілактичних програм, створення та розповсюдження соціальної реклами, проведення інтерактивних занять (Швед, Спіріна, 2023).

Як зазначає міжнародна організація ЮНЕСКО, підґрунтям сексуальної освіти є наукова, реальна, об'єктивна, неупереджена інформація щодо анатомії статевих органів, репродуктивного здоров'я, психоемоційних взаємостосунків із сексуальним партнером або партнеркою, свідоме, осмислене, виражене й відповідальне планування таких стосунків.

Водночас, науковиці І. Кобзева, Л. Кравченко звертають увагу, що сексуальна освіта має відповідати віку, рівню розвитку, враховувати соціокультурне середовище і статеву приналежність, ґрунтуватися на гендерній рівності, самовизначенні та прийнятті різноманітності (Кравченко, Кобзева, 2018).

У 2013 році Європейський парламент у брошурі «Принципи статевої освіти в Європейському Союзі» окреслив п'ять компонентів якісної сексуальної освіти (Policies for Sexuality Education in the European Union..., 2013): комплексний підхід (фізичний, емоційний аспекти); участь батьків; предмет має вести спеціально навчений вчитель; обов'язкове відвідування таких уроків; навчальні програми мають сприяти обговоренню різноманітних тем без табу.

Хоча в Україні відсутні комплексні програми сексуальної освіти, все ж таки, більшість батьків та вчителів підтримують ідею запровадження таких програм, наголошуючи, що уроки сексуальної освіти мають проводити запрошені фахівці.

Проаналізувавши європейські стандарти сексуальної освіти О. Бялик, зауважує, що підґрунтям такої освіти має бути комплексний підхід, який передбачає впровадження сексуальної освіти в закладах загальної середньої освіти та підвищення кваліфікації вчителів в контексті сексуального розвитку підлітків (Бялик, 2017).

Комплексний підхід до впровадження програм сексуальної освіти підлітків спрямований на отримання знань, навичок, ставлення та цінностей, необхідних для визначення власної сексуальності: фізичної та емоційної, індивідуальної та у стосунках.

Метою комплексного підходу у впровадженні сексуальної освіти підлітків є формування знань й навичок, які сприятимуть підтримці власного здоров'я, реалізації особистих прав, побудові шанобливих стосунків з партнером(кою), відтермінуванню початку статевого життя.

Впровадження комплексних програм сексуальної освіти у закладах загальної середньої освіти сприятиме формуванню навичок комунікації, що дозволить підліткам спілкуватися, слухати, чути та домовлятися, покращенню їхньої здатності приймати виважені й усвідомлені рішення, допоможе підліткам захистити себе від насильства, небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом (Байдарова, Бобрик, 2022).

Висновки. Отож, сексуальна освіта передбачає комплексні знання про дорослішання, тіло, сексуальну поведінку, покращення власного здоров'я у контексті їхніх життєвих та загальнолюдських цінностей. Водночас, можемо стверджувати, що впровадження комплексних програм сексуальної освіти у закладах загальної середньої освіти має сприяти формуванню актуальної системи знань щодо сексуальної сфери життя підлітків (інформування підлітків про власне тіло, статеві органи та вікові особливості, ключові чинники ризику, які призводять до захворювання, що передаються статевим шляхом, засоби профілактики, правила безпечної сексуальної поведінки і здорового способу життя).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байдарова О., Бобрик О. Зміст і передумови впровадження комплексної сексуальної освіти в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2022. Т. 1, № 8. С. 5–12. URL: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Бялик О. В. Статеве виховання школярів: вітчизняний та зарубіжний досвід : навч. посіб. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. 228 с.
3. Горобчук Л. Виклики впровадження сексуальної освіти підлітків в закладах загальної середньої освіти під час воєнного стану. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 22–29.
4. Журавель Т. В., Лях Т. Л., Нікітіна О. М. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки : метод. посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / за ред. Т. В. Журавель. Київ : МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2010. 168 с.
5. Зимівець Н. В., Петрович В. С., Закусило О. Ю. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч.-метод. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.
6. Кравченко Л. А., Кобзєва І. М. Сексуальна просвіта як складова виховного процесу підлітків. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2018. № 2(16). С. 66–71.
7. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : монографія / О. М. Балакірєва, Т. В. Бондар, Г. М. Даниленко, Р. Я. Левін, Н.-М. К. Нгуєн, Д. М. Павлова, Н. П. Пивоварова, О. Т. Сакович та ін.; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». Київ : Фоліант, 2019. 127 с.
8. Спіріна Т. П., Даниленко А. В. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 104–109. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
9. Статистичні дані системи МОЗ / Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://medstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
10. Швед О. В., Спіріна Т. П. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua> (дата звернення: 02.04.2025).
11. Policies for Sexuality Education in the European Union. Brussels : European Parliament, 2013. 56 p. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (last accessed: 02.04.2025).

REFERENCES:

1. Baidarova, O., & Bobryk, O. (2022). Zmist i peredumovy vprovadzhennia kompleksnoi seksualnoi osvity v Ukraini [Content and prerequisites for the implementation of comprehensive sexual education in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota – Bulletin of the Kyiv Taras Shevchenko National University. Social Work*, 1(8), 5–12. Retrieved from: <https://visnyk.soch.robota.knu.ua> [in Ukrainian].
2. Bialyk, O. V. (2017). Stateve vykhovannia shkoliariv: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Sex education of schoolchildren: domestic and foreign experience]. Uman: FOP Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
3. Horobchuk, L. (2024). Vykylyky vprovadzhennia seksualnoi osvity pidlitkiv v zakladakh zahalnoi serednoi osvity pid chas voiennoho stanu [Challenges of implementing sexual education for adolescents in secondary education institutions during martial law]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 4, 22–29. [in Ukrainian].
4. Zhuravel, T. V., Liakh, T. L. & Nikitina, O. M. (2010). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv ta multfilmiv u profilaktytsi ryzykovanoi povedinky [Using interactive methods and cartoons in the prevention of risky behavior]. Kyiv: MBF “SNID Fond Skhid-Zakhid”. [in Ukrainian].
5. Zymivets, N. V., Petrovych, V. S., & Zakusylo, O. Yu. (2010). Navchannia zdorovia: prosvitnytska robota z pidlitkamiy shchodo zberezhennta, rozvytku ta zmitsnennia reprodaktyvnoho zdorovia [Health education: educational work with adolescents on preserving, developing, and strengthening reproductive health]. Lutsk: Volynskiy Natsionalnyi Universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
6. Kravchenko, L. A., & Kobzieva, I. M. (2018). Seksualna prosvita yak skladova vykhovnoho protsesu pidlitkiv [Sexual education as a component of the educational process of adolescents]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Hobelia. Ser. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Ser. Pedagogy and Psychology. Pedagogical Sciences*, 2(16), 66–71. [in Ukrainian].
7. Balakiriev, O. M., Bondar, T. V., Danylenko, H. M., Levin, R. Ya., Nhuien, N.-M. K., Pavlova, D. M. et al. (2019). Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv ta molodi: za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia v mezhakh mizhnarodnoho proiektu “Zdorovia ta povedinkovi oriientatsii uchnivskoi molodi” [Social conditioning and

health indicators of adolescents and youth: according to the results of a sociological study within the framework of the international project “Health and behavioral orientations of student youth”]. Kyiv: Foliant. [in Ukrainian].

8. Spirina, T. P., & Danylenko, A. V. (2023). Seksualna osvita yak skladova zdravoho sposobu zhyttia pidlitkiv [Sexual education as a component of a healthy lifestyle for adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas, 1*, 104–109. Retrieved from <http://journals.vnu.volyn.ua> [in Ukrainian].

9. Statystychni dani systemy MOZ [Statistical data of the Ministry of Health system. (n. d.). *Tsentr hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy – Center for Public Health of the Ministry of Health of Ukraine*. Retrieved from <https://medstat.gov.ua> [in Ukrainian].

10. Shved, O. V., & Spirina, T. P. (2023). Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydii seksualnomu nasylstvu stosovno ditei [The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas, 1*, 144–151. Retrieved from <http://journals.vnu.volyn.ua> [in Ukrainian].

11. Policies for Sexuality Education in the European Union. (2013). Brussels : European Parliament. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu>